

С. М. ПОЛІЩУК. МОЖЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ЗБРОЇ

Запропоноване новітнє поняття криміналістичної зброї та її різновидів: механічної, вогнепальної та вибухової. Розкрито сутність базових ознак криміналістичної зброї – виготовлення, переробка та застосування, коли під останньою розуміється застосування з метою вбивства людини чи заподіяння їй суттєвої шкоди військової, антиделіктної, промислової, мисливської, риболовецької, спортивної, навчальної (тренувальної), сувенірної, обрядової або антикварної зброї, а також спеціальних чи побутових предметів (пристроїв).

Ключові слова: механічна зброя, вогнепальна зброя, вибухова зброя, застосовна криміналістична зброя.

Предложено новое понятие криминалистического оружия и его разновидностей: механического, огнестрельного и взрывного. Раскрыта сущность базовых признаков криминалистического оружия – изготовление, переработка и применение, когда под последним признаком понимается применение с целью убийства человека или причинения ему существенного вреда военного, антиделиктного, промышленного, охотничьего, рыболовецкого, спортивного, учебного (тренировочного), сувенирного, обрядового или антикварного оружия, а также специальных или бытовых предметов (устройств).

Ключевые слова: механическое оружие, огнестрельное оружие, взрывное оружие, применение криминалистического оружия

The new concept of criminalistics weapon and his varieties (mechanical, shooting-iron, explosion) is offered. Essence of base signs of criminalistics weapon is exposed is making, processing and application, when under the last sign application with the purpose of murder of man or infliction is understood to him substantial harm of military, untidelictual, industrial, hunting, fishing, sporting, educational (training), souvenir, ceremonial or antique weapon, and also special or domestic objects (devices).

Key words: mechanical weapon, shooting-iron, explosive weapon, application of criminalistics weapon

Чинне законодавство (ч.4 ст. 296 та ін. КК України¹), проектні пропозиції² та літературні джерела³ не містять узагальнюючого визначення поняття зброї, її різновидів та іншої класифікації, що викликає труднощі при кваліфікації діянь правопорушника, пов'язаних із виготовленням, зберіганням та застосуванням зброї. Досі існує архаїчне найменування одного із різновидів зброї терміном «холодна», що не несе в собі сутнісного відтінку.

Виникають питання при кваліфікації дій правопорушника при застосуванні мисливської зброї та інших побутових предметів чи пристроїв або при зберіганні пристроїв, що схожі на вогнепальну чи вибухову зброю. У такому разі порушення кримінальної справи потребує проведення експертизи, яку можна провести лише після порушення справи. Частина 4 ст. 296 КК України кваліфікуючою ознакою особливо злісного хуліганства називає «застосування вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень». З цього випливає, що такого роду «інші предмети» не є зброєю. Названі та інші випадки потребують цілеспрямованого

© ПОЛІЩУК Сергій Михайлович – здобувач кафедри цивільного і кримінального права та процесу юридичного факультету Чорноморського державного університету ім. Петра Могили

дослідження, що краще за все розпочати з логічного аналізу сутності проблемних моментів.

Перш за все, виникає питання, з якою метою виготовляють і застосовують зброю і які власно предмети чи пристрої можуть бути віднесені до даної категорії знаряддя злочину (іншого правопорушення)? Історично зброя з'явилася спочатку в мисливських (риболовецьких) цілях, а пізніше – у військових цілях, коли за допомогою певного предмету чи пристрою намагалися вбити людину чи заподіяти їй суттєву шкоду, а також зруйнувати з цією метою перешкоди. Тому, якщо певний предмет чи пристрій виготовляють або прилаштовують власно з вказаною метою, то даний предмет чи пристрій перетворюється у зброю, яку у контексті боротьби з правопорушеннями варто відмежувати від інших видів зброї (мисливської, військової та ін.) прикметником «кримінальна»⁴ чи краще «криміналістична». Останній з термінів більш слушний, оскільки за другою концепцією поняття і системи криміналістики може охопити боротьбу не лише зі злочинами, а зі всіма правопорушеннями: конституційними, адміністративними, трудовими (дисциплінарними, матеріальними), цивільно-правовими та арбітражно-правовими проступками, спорами⁵.

Звідси, предмети чи пристрої, які виготовляють чи прилаштовують з іншою кримінальною метою – зруйнувати перешкоди до місця знаходження цінностей та інших предметів розкрадань тощо, мають іменуватися терміном «знаряддя злочину (правопорушення)». У такому випадку зброя як різновид знаряддя злочину та інші знаряддя злочину будуть достатньо обґрунтовано термінологічно розмежовані.

Значно менше ускладнень при кваліфікації правопорушень виникне й у разі визнання криміналістичною зброєю предмету чи пристрою не лише спеціально виготовленого чи прилаштованого, але й застосованого із вказаною метою. Так, якщо при вчиненні хуліганських дій, терористичного акту та інших протиправних дій, пов'язаних із вбивством людини (людей) або завданням її (їхньому) здоров'ю суттєвої шкоди, будуть застосовані: а) військова зброя; б) мисливська або риболовецька зброя; в) звичайні побутові предмети чи пристрої (сокира, ніж, транспорт тощо); г) предмети чи пристрої спеціального призначення (будівельний пістолет та ін.); г) обрядова зброя, тобто, яку носять у відповідності із легально існуючими обрядами, у тому числі й ту, яку особі легально подаровано; д) сувенірна чи колекційна зброя; є) антикварна, тобто така, яка була виготовлена у далекому минулому і на цей час має значення лише як об'єкт мистецтва, то повинні бути всі підстави для визнання подібного роду предметів чи пристроїв криміналістичною зброєю із всіма наступними кваліфікуючими наслідками.

У даному контексті з'являються й додаткові аргументи щодо безоплатного вилучення з метою попередження правопорушень із застосуванням подібного роду предметів чи пристроїв, які знаходяться при особі у «немотивованих випадках», наприклад, при проведенні масових розважальних заходів, в інших громадських місцях, коли виникають сумніви, що володілець такого роду об'єктів має їх при собі для використання за законним цільовим призначенням тощо.

Таким чином, базисною ознакою криміналістичної зброї повинна стати єдність сукупності: а) об'єктивних ознак: технічна здатність предмета чи пристрою заподіяти людині смертельну або іншу суттєву шкоду, що має бути встановлене заводською технічною характеристикою, а при її відсутності чи за наявності сумніву – експертним дослідженням; б) суб'єктивних ознак – наявність при виго-

товленні, переробці чи застосуванні предмету (пристрої) мети завдати смертельну або іншу суттєву для здоров'я людини шкоду, що встановлюється головним суб'єктом антикримінального чи іншого судочинства.

Під шкодою у такому випадку повинні розумітися як тілесні пошкодження, так й будь-яка інша суттєва шкода здоров'ю людини, що може охоплювати й пристрій із променевими, біологічними та іншими нетрадиційними для криміналістичної зброї факторами ураження людини (людей).

Суттєвою шкодою варто визнавати об'єктивну технічна (біологічну тощо) здатність даного предмету чи пристрою завдати людині зовнішні чи внутрішні тяжкі тілесні пошкодження.

Інша група питань у контексті уточнення поняття «криміналістична зброя» стосується різновидів такого роду зброї, яких повинно бути лише три: а) вогнепальна; б) механічна; в) вибухова.

Механічною зброєю більш правильно іменувати традиційну холодну зброю, оскільки базисною ознакою даного виду криміналістичної зброї є не те, що певний предмет чи пристрій при застосуванні відносно не нагрівається і залишається холодним, а в тому, що безпосередньо чи опосередковано (при киданні списа тощо) уражуючі частини даного об'єкту приводяться у дію м'язовим зусиллям людини або іншим механічним способом (при застосуванні арбалету та ін.). На відміну від цього у вогнепальній і вибуховій зброї уражуючі частини (первинні уражуючі фактори – снаряд; вторинні уражуючі фактори – вибухова хвиля, частини ураженого об'єкту та оточуючої обстановки тощо) приводяться в дію кінетичною енергією, що утворюється при згоранні вибухової речовини, але у першому випадку напрям руху цих частин керований за допомогою відповідного пристрою – стволу, а у другому – відносно некерований.

Відносна, а не абсолютна некерованість руху уражуючих факторів вибухової зброї пояснюється тим, що конструкція окремих вибухових пристроїв допускає певну кореляцію напрямку руху уражуючих частин. У вогнепальній з зброї напрям руху снаряду від стріляючого до цілі абсолютно керований, хоча в певній мірі і залежить як від конструкції вогнепальної зброї, так й від кваліфікації стріляючого.

Виходячи з викладеного, треба розрізнити класифікацію зброї взагалі, де криміналістична зброя виступає лише одним з різновидів, і класифікацію криміналістичної зброї, зокрема. Класифікуючи ж криміналістичну зброю, не варто розрізнити зброю за призначенням, як, зокрема, це роблять Д.Н. Балашов, Н.М. Балашов і С.В. Маліков, виділяючи бойову, навчальну, спортивну та мисливську зброю⁶; П.Д. Біленчук, А.П. Гель, М.В. Салтєвський і Г.С. Семаков – бойову (гвинтівки, карабіни, автомати, пістолети, револьвери, рушниці гладкоствольні спеціального та бойового призначення тощо), мисливську (рушниці різних систем, мисливські карабіни, штуцери), спортивну (тренувальна та цільову зброю (дрібнокаліберні гвинтівки, спортивні пістолети)⁷; Ю.Д. Гамов – бойову, мисливську і спортивну⁸; І.В. Гора і В.А. Колесник – бойову, мисливську та спортивну зброю⁹; О.П. Дубягіна – бойову, службову і цивільну (газову, спортивну, мисливську)¹⁰; Є.П. Іщенко та А.А. Топорков – цивільну, службову і бойову (стрілецьку)¹¹; І.І. Когутич – бойову (військову і кримінальну), цивільну, службову¹²; В.С. Кузьмічов і Г.І. Прокопенко – бойову, мисливську, спортивну, цивільну і кримінальну¹³; В.Ю. Шепілко – бойову, мисливську та спортивну¹⁴ та ін.

Звертає увагу розмаїття поглядів на дану достатньо важливу підставу кла-

сифікації зброї, коли кримінальна (криміналістична) зброя, за І.І. Когутичем, В.С. Кузьмічевим і Г.І. Прокопенко є лише різновидом зброї у контексті її криміналістичної класифікації, тоді як інші автори й взагалі такий вид зброї не називають. У той же час, криміналістична (кримінальна) зброя, як та, що початково виготовлена чи пристосована із зазначеною метою, фактично повинна іменуватися саморобною чи переробною криміналістичною зброєю. Наведена ж підстава класифікації криміналістичної зброї має іменуватися «за сукупністю видових ознак» і мати наступний варіант поділу: 1. Механічна. 2. Вогнепальна. 3. Вибухова.

У свою чергу, у наведених та інших класифікаціях криміналістичної зброї остання за способом виникнення чи виготовлення поділяється, як правило, на заводську, кустарну та ін.¹⁵, що з урахуванням викладеного підходу виглядає некоректним.

Теоретично можливо, що організовані злочинні організації можуть мати заводи чи інші виробничі приміщення із виготовлення чи перероблення криміналістичної зброї. Але у такому разі мова йде не про заводське чи кустарне виготовлення чи переробку, що має бути здійснене у відповідності із законом із дотриманням дозвільної процедури, а про власно саморобне чи переробне виробництво, яке для криміналістичної зброї є не лише базисним, а єдиним можливим. Заводське ж чи кустарне виробництво або переробка можуть мати інші легальні види зброї – військову, антиделіктну, обрядову, сувенірну та ін., і власно до такого роду застосовних видів криміналістичної зброї і мають відноситися названі способи виробництва та переробки.

Виходячи з викладеного, криміналістична зброя «за способом прояви» має поділятися на: 1. Саморобну, коли криміналістична зброя початково виготовляється із супутніх матеріалів. 2. Переробну, коли в криміналістичну зброю переробляються або прилаштовуються існуючі предмети чи пристрої, у тому числі й інші легальні види зброї. 3. Застосовну, тобто таку, яка проявляється як криміналістична лише у процесі застосування з метою заподіяння смертельної чи іншої суттєвої шкоди людині (або для досягнення даної мети й перешкодам, за якими знаходиться людина) існуючих об'єктів та легальної зброї.

Дані об'єкти у контексті цього класифікаційного поділу підлягають подальшому поділу на: військову зброю, антиделіктну зброю (тобто, таку, що знаходиться на озброєнні в антиделіктних органах), промислову зброю (та, що використовується у м'ясній промисловості для забою тварин), мисливську та риболовецьку зброю, спортивну зброю, навчальну (тренувальну) зброю, спеціальні пристрої (будівельні пістолети, розважально-піротехнічні засоби тощо), побутові предмети (ніж, сокира та ін.), випадкові об'єкти («розетка» - розбита скляна пляшка; камінь, металевий дріт тощо), сувенірну, обрядову та антикварну зброю. Наведений класифікаційний поділ межує з іншим достатньо значущим поділом криміналістичної зброї за зовнішнім виглядом на звичайну (стандартну) та атипову¹⁶. У той же час, проявом зовнішнього вигляду буде й сувенірна, обрядова, антикварна та інша легальна зброя, що має повторюватися й при поділі криміналістичної зброї і за даною підставою.

Привертає до себе увагу й початковий поділ криміналістичної зброї, проведений В. Бехаймом, який зазначає, що «огнестрельное оружие принято разделять на две категории: орудия, которые покоятся на земле и их можно передвигать с помо-

щю человеческой или лошадиной тяги, и ручное огнестрельное оружие, которое переносит и обслуживает один стрелок»¹⁷.

Існують можливості й подальшого удосконалення класифікації криміналістичної зброї, що з урахуванням викладеного та позитивних моментів аналізованих класифікацій можна представити по найбільш новітнім *класифікаційним поділам криміналістичної зброї* таким чином.

1. *За сукупністю видових ознак*: 1.1. Механічна. 1.2. Вогнепальна. 1.3. Вибухова.

2. *За способом прояви*:

2.1. Механічна і вогнепальна зброя: 2.1.1. Саморобна зброя. 2.1.2. Переробна зброя. 2.1.3. Застосовна зброя: 2.1.3.1. Військова зброя. 2.1.3.2. Антиделіктна зброя. 2.1.3.3. Промислова зброя. 2.1.3.4. Мисливська зброя. 2.1.3.5. Риболовецька зброя. 2.1.3.6. Спортивна зброя. 2.1.3.7. Навчальна (тренувальна) зброя. 2.1.3.8. Спеціальні предмети (пристрої). 2.1.3.9. Побутові предмети (пристрої). 2.1.3.10. Сувенірна зброя. 2.1.3.11. Обрядова зброя. 2.1.3.12. Антикварна зброя.

2.2. Механічна зброя: 2.2.1. Названі види та додатково – випадкові предмети (пристрої).

2.3. Вибухові пристрої і речовини: 2.3.1. Саморобні вибухові пристрої і речовини. 2.3.2. Переробні вибухові пристрої і речовини. 2.3.3. Застосовні вибухові пристрої і речовини: 2.3.3.1. Військові вибухові пристрої і речовини. 2.3.3.2. Антиделіктні вибухові пристрої і речовини. 2.3.3.3. Промислові вибухові пристрої і речовини. 2.3.3.4. Геолого-добувні вибухові пристрої і речовини. 2.3.3.4. Будівельні вибухові пристрої і речовини. 2.3.3.5. Метеорологічні вибухові пристрої і речовини. 2.3.3.6. Спортивні вибухові пристрої і речовини. 2.3.3.7. Видовищні (піротехнічні) вибухові пристрої і речовини. 2.3.3.8. Каскадерські вибухові пристрої і речовини. 2.3.3.9. Навчальні (тренувальні) вибухові пристрої і речовини. 2.3.3.9. Сувенірні (колекційні) вибухові пристрої і речовини. 2.3.3.10. Антикварні вибухові пристрої і речовини. 2.3.3.11. Експлуатаційні вибухи, вибухові пристрої і речовини. 2.3.3.12. Природні вибухи, вибухові пристрої і речовини.

3. *За способом пересування*:

3.1. Ручна криміналістична зброя. 3.2. Транспортна криміналістична зброя:

3.2.1. Додатково для вибухових пристроїв: 3.2.1.1. Вибухові пристрої, що доставляють до цілі за допомогою вогнепальної зброї. 3.2.1.2. Вибухові пристрої – певних видів транспорту. 3.2.1.3. Вибухові пристрої – ракетами. 3.2.1.4. Вибухові пристрої – комбінованим способом.

4. *Ручна криміналістична зброя*:

4.1. *За способом і місцем виготовлення*: 4.1.1. Саморобна. 4.1.2. Переробна. 4.1.3. Заводська. 4.1.4. Кустарна. 4.1.5. Антикварна.

4.2. *За зовнішнім виглядом*: 4.2.1. Звичайна криміналістична зброя. 4.2.2. Обрядова зброя. 4.2.3. Сувенірна зброя. 4.2.4. Атипова зброя. 4.2.8. Антикварна зброя. 4.2.9. Комбінована зброя (що містить в собі ознаки різних видів чи підвидів зброї, наприклад, механічної і вогнепальної або різних видів механічної зброї – колючої та роздріблюючої тощо).

5. *Сліди: за способом появи*: 5.1. Сліди виготовлення (переробки) криміналістичної зброї. 5.2. Сліди легального виготовлення зброї. 5.3. Сліди зберігання зброї. 5.4. Сліди носіння та іншого пересування зброї. 5.5. Сліди застосування зброї. 5.5. Сліди приховання слідів готування та вчинення злочину, пов'язаного зі

зброєю. 5.6. Сліди експлуатаційного характеру.

1. *Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р., № 2341-III // ВВР України.* – 2001. – № 25-26. – Ст. 131. 2. *Проект Закону України «Про зброю» № 1171-2 // [Електронний ресурс]* – Режим доступу: http://www.legality.kiev.ua/plsilp/law_comp.docinf_frame_new1.show?p_arg_names=docnum&p_arg_values=1171-2; та ін. 3. *Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В.* Криміналістика: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2005. – С.139-146; *Бехайм В.* Энциклопедия оружия. – СПб: Санкт-Петербург-оркестр, 1995. – С.306-337; *Біленчук П.Д., Гель А.П., Салтєвський М.В., Семаков Г.С.* Криміналістика (криміналістична техніка): Курс лекцій. – К.: МАУП, 2001. – С.146-156; *Гамов Д.Ю.* Методика встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби. Судово-балістична методика. – К.: ДНДЕКЦ, ДЕЗП, 2006. – С. 6-7; *Гора І.В., Колесник В.А.* Криміналістика: Навч. посібник. – К.: Алеута, 2005. – С.248-252; *Дубягіна О.П.* Криміналістика: Схеми. Таблицы. Тесты: Учеб. пособие. – М.: Экзамен, 2006. – С.52-58; *Ищенко Е.П., Топорков А.А.* Криміналістика: Учебник. Изд. 2-е / Под ред. Е.П. Ищенко. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 211-212; *Козутич І.І.* Криміналістика: Курс лекцій. – К.: Атіка, 2008. – С. 120-128; *Криміналістика: Конспект лекцій / Авт.-сост.: А. Желудков.* – М.: Приор-издат, 2005. – С. 35-39; *Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.І.* Криміналістика: Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С.124-131; *Маркусь В.О.* Криміналістика. Навч. посібник. – К.: Кондор, 2007. – С.143-145; *Шепітько В.Ю.* Криміналістика: Підручник. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2001. – С. 111-122; *Хлус А.М.* Криміналістика: Курс интенсив. подгот. – Мн.: ТетраСистемс, 2007. – С.77-85 та ін. 4. *Козутич І.І.* Цит. праця. – С. 120; *Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.І.* Цит. праця. – С. 124 та ін. 5. *Кириченко С.А., Ланцедова Ю.О., Ткач Ю.Д.* Теорологія юриспруденції: Лекція 1 / За наук. ред. О.А. Кириченко. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – Авторська лекція. – Вип. 5. – С. 13, 16-17; *Ткач Ю.Д.* Поняття і системно-структурна будова криміналістики: Дис. ... канд. юрид. наук. – Одеса, 2004. – С. 48-51. 6. *Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В.* Криміналістика: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2005. – С. 139. 7. *Біленчук П.Д., Гель А.П., Салтєвський М.В., Семаков Г.С.* Цит. праця. – С.146. 8. *Гамов Д.Ю.* Методика встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби. Судово-балістична методика. – К.: ДНДЕКЦ, ДЕЗП, 2006. – С. 6. 9. *Гора І.В., Колесник В.А.* Цит. праця. – С. 248. 10. *Дубягіна О.П.* Цит. праця. – С. 52. 11. *Ищенко Е.П., Топорков А.А.* Цит. праця. – С. 211. 12. *Козутич І.І.* Цит. праця. – С. 120. 13. *Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.І.* Цит. праця. – С. 124. 14. *Шепітько В.Ю.* Цит. праця. – С. 112. 15. *Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В.* Цит. праця. – С. 139; *Біленчук П.Д., Гель А.П., Салтєвський М.В., Семаков Г.С.* Цит. праця. – С. 146; *Гамов Д.Ю.* Цит. праця. – С. 6; *Гора І.В., Колесник В.А.* Цит. праця. – С.248; *Дубягіна О.П.* Цит. праця. – С. 52; *Ищенко Е.П., Топорков А.А.* Цит. праця. – С. 211; *Козутич І.І.* Цит. праця. – С. 120; *Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.І.* Цит. праця. – С.124; *Шепітько В.Ю.* Цит. праця. – С. 112 та ін. 16. *Біленчук П.Д., Гель А.П., Салтєвський М.В., Семаков Г.С.* Цит. праця. – С.146; *Козутич І.І.* Цит. праця. – С. 120; *Шепітько В.Ю.* Цит. праця. – С. 111 та ін. 17. *Бехайм В.* Энциклопедия оружия. – СПб: Санкт-Петербург-оркестр, 1995. – С. 306.